

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובכ"א

סעודה שלישית

האזינו - שובה תשט"ז

שובה ישראל עד ה' אלקיך

• ביאור פסוק עם נבל ולא חכם, והתרגום בזה • ביאור פסוק המאמין לא יחיש • בגמרא: אין מינין בעכו"ם, והטעם לזה • אצל הגוים נתרבה חכמת העולם בדורות האחרונים, ולא בישראל כי חכמתם מקושר רק בתורה • אי אפשר לחלוק על הראשונים כי אין אנו מבינים ומשיגים דבריהם בשלימות • כח התורה של היום הוא מכח דורות הראשונים, שאילולא הם לא היינו מבינים אפילו מצוה אחת • כשעושין תשובה הקב"ה מעיד שחטאו רק בשוגג ואונס, ומתוך מירוף הדעת • רבי ר' זושא: מעולם לא ראה מלאך הנברא מעבירות של איש ישראל, שיהיה שלם בלא פגם, כי על ידי האנחה ושברון הלב על החטא, נחלש כח המקמרג • כשחוטאין רק בשוגג, לכו"ע עדיין נקראים בנים, ולא עבדים • ביאור התפלה: ואם פֶּעֶבְרִים, עֲיִינוּ לָךְ תְּלוּיוֹת •

נעתקו באידיש - וחלקו בלשון הקודש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

• ברכת מזל טוב •

הר"ר יואל קרויס הי"ו (בר שמואל)
לאירוסי בתו - עב"ג החתן יצחק יודא נ"י
בן הר"ר חיים יוסף שטערן הי"ו

• יהם יעלו לזכרון •

הרה"ח גדול בתורה וביראה, תלמיד מובהק לרביה"ק זי"ע בעיר
סאטמאר, עורך לבבות אלפים בתפלתו ובפרט כימים הנוראים

רבי **משה ז"ל האנדלער**

ב"ר **אברהם יקותיאל ז"ל** - נפטר ב' דר"ה תשע"ה

ולע"נ אשתו מרת ימל ב"ר מנחם ירחמיאל ז"ל

נפמרה ח"י תשרי תש"פ

הרה"ח מרקדק במצות, ואהוב על הבריות, תלמיד רביה"ק
זי"ע והיה מבאי ביתו, למד בספריו בקביעות וסייע להדפסתם,
ורבינו כינהו בשם 'עוזר' דלים על עסקו בצדקה וחסד

רבי **עוזר ז"ל גליק**

ב"ר זרח ז"ל

נפטר ח' תשרי (שבת שובה) תשמ"ד

הרה"ח ר' **שמואל אלכסנדר ז"ל**

ב"ר מרדכי ז"ל ווירצבערגער

נפטר ח' תשרי תשע"ג

חוננו מרת ר' **בקי** עליה ב"ר שמחה נתן

הבית ז"ל - נפמרה ח' חשון תשע"ב

הרה"ח רבי

משה אפרים

ב"ר ארי' ז"ל

הערשקאוויטש

א

קושיות ודקדוקים בהפמרת שובה

קושיא א

להבין הנתינת טעם על התשובה באומרו כי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה.

[בהפמרת, "שובה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, כִּי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה.

א) ויש לדקדק על הנתינת טעם באומרו 'כִּי' כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה, דפשיטא שעל כן צריך לשוב משום שנכשל בְּעֹן, והוא לכאורה מיותר].

ב

קושיא ב

בגמרא דרשו מן כי 'כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה', דעל ידי תשובה וזדונות נעשות כשגגות.

ויש להבין ההמשך לפי זה עם רישא דקרא שובה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ

[ובגמרא² דקדקו על לשון זה כי 'כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה', דהא עֹן מויד הוא וקא קרי ליה מְכָשׁוּל, ולכן דרשו מזה כי גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות.

ב) והנה כל דרשות חז"ל הם אמת, אמנם צריכין להבין עוד קישור המשך הפסוק לפי דרשה זו מרישא לסיפא, במה שאמר שובה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, ועל זה ממשיך כי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה, דהיינו שזדונות נעשות כשגגות].

ג

קושיא ג

במדרש דרשו 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ, דהוא מלשון 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ, שהוא מעיד

על התשובה. ויש להבין ההמשך לפי זה עם סיפא דקרא כי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה

ג) [ובמדרש דרש' שובה יִשְׂרָאֵל 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ, דהוא מלשון 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ, וצריך ביאור הכוונה, דמה ענין העדות במצות תשובה יותר מבשאר מצות התורה שלא מציונו בהם בפסוק ענין עדות. ובפשטות הכוונה על דרך שכתב הרמב"ם³ שענין התשובה הוא שיעזוב חטאו ויסירונו ממחשבתו כל כך, עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לכסלה עוד". וזה 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ, שיעיד השי"ת עליו שעשה תשובה שלימה. אבל נראה לבאר עוד בזה, באופן שיתקשר עם סיפא דקרא כי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה].

ד

קושיות ודקדוקים בפרשת האזינו

קושיא ד

בפסוק עם נָבֵל וְלֹא חָכָם, יש להבין דלכאורה נבל וחכם אין זה דבר והיפוכו

[ובפרשת השבוע כתיב: הֲלֹא תִגְמְלוּ וְאַתָּה, עִם נָבֵל וְלֹא חָכָם.

^א התחלת הדרוש חסר על הריקארדינג, והושלם בלשון הקודש מתוך חידושי תורה תשט"ז.

^ב בגמרא יומא (פז.): אמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר שובה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ כִּי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה, הא עֹן מויד הוא וקא קרי ליה מְכָשׁוּל [פירש"י: כי כְּשֶׁלֶת בְּעֹנֶה, עונן יחשב כמכשול שהיא שגגה]. ○ איני, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר (יחזקאל לג, ט) וְכִשְׁבוּ רָשָׁע מִרְשָׁעוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה [עליהם הוא יחיה על כל מה שעשה, ואף על העבירות]. לא קשיא, כאן מאהבה, כאן מיראה.

^ג בילקוט שמעוני (הושע רמז תקלב): רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ. אומרים ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אם אנו עושים תשובה מי מעיד עלינו, אמר להם הקב"ה, לרעה נעשיתי לכם עד שנאמר (מלאכי ג, ה) וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לְמַשְׁפָּט וְהִיִּיתִי עִד מִמֶּהָר בְּמִכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים, ולטובה איני נעשה לכם עד (בתימיה). הוי שובה יִשְׂרָאֵל 'עד' ה' אֱלֹקֶיךָ. [ומקורו בפסיקתא (רבתי פרשה מד, ודרב כהנא פסקא כד, טו)].

^ד ברמב"ם (תשובה ב, ב): ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שנאמר (ישע' נה, ז) יָצֹב רָשָׁע דָּרְכוֹ וגו'. וכן יתנחם על שעבר, שנאמר (ירמ' לא, יח) כִּי אֲחֵרִי שׁוֹבִי נַחֲמָתִי. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר (הושע יד, ד) וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֲלֵהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ וגו'. וצריך לְהַתְדוּת בשפתינו, ולומר ענינים אלו שגמר בלבו.

^ה ועיין בזה בדברי יואל לשבת שובה (ריש אות ה), דכנראה מקור דברי ברמב"ם אלו, הוא ממדרש זה.

(ד) ולכאורה קשה דהלא נָבַל אינו היפוך חֶכֶם, ואם כן אינו מיושב הלשון, דאין זה דבר והיפוכו, דלפי פשוטו נָבַל היינו רָשָׁע במעשיו, ואם כן היה לו לומר עם נָבַל וְלֹא 'צִדִּיק'.

ה קושיא ה

בתרגום אונקלוס מפרש על עם נָבַל, עָמָא דְקִבְלִי אֲוִרִיתָא, וצריך ביאור דלכאורה לא מפרש כלום בלשון הפסוק. ובתרגום יונתן מתרגם עָמָא דְהוּוֹן מַפְשִׁין, אבל מוסיף גם כן נְקִבְלִי אֲוִרִיתָא. וכל זה צריך ביאור. (ה) [ובתרגום אונקלוס מתרגם על לשון זה עם נָבַל וְלֹא חֶכֶם, עָמָא דְקִבְלִי אֲוִרִיתָא וְלֹא חֲכִימוֹ. וקשה דלכאורה אינו מפרש כלום על תיבת נָבַל.

ובתרגום יונתן מוסיף, עָמָא דְהוּוֹן מַפְשִׁין, נְקִבְלִי אֲוִרִיתָא וְלֹא חֲכִימוֹ. ובאמת גם על זה יש לדקדק, דהיכן נרמז בפסוק בפסוק נְקִבְלִי אֲוִרִיתָא, אבל על כל פנים הוא מפרש גם תיבת נָבַל שהוא מלשון מפשים, אבל על התרגום אונקלוס קשה שלכאורה אינו מפרש כלום בוה].

ישוב הקושיות בפרשת האזינו

ישוב קושיא ה

להלן בפסוק בְּגוֹי 'נָבַל' אֲכַעֲיָם, דרשו בספרי אלו המינים, שנאמר אָמַר נָבַל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹקִים [והנראה לפרש בזה, דהנה להלן בפרשתן (לב, כא) כתיב גם כן בְּגוֹי 'נָבַל' אֲכַעֲיָם, ושם פירשו בספרי (פסקא ט), בְּגוֹי נָבַל אֱלֹו המינים, שנאמר (תהלים יד, א) אָמַר נָבַל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹקִים.

ז

והנה בגמרא אמרו שרוב העכו"ם אינם מינין. והטעם בזה נראה, כי היצר הרע לא מתגבר על האומות כמו על ישראל. וגם דלפי שאינם בני תורה, לא שייך בהם הענין דלמשמאלים כהו"ם המות, להפוך דברי אלקים חיים לדברי מינות ח"ו והנה איתא בגמרא דאין מינין בעכו"ם, ומפרש לה שרוב העכו"ם אינם בגדר מינים.

והטעם שהוא כן, נראה שהוא על פי מה דאיתא בגמרא (סוכה נב.) כי היצר הרע מניח את כל האומות ומתגבר בישראל. והוא מפני שישראל קבלו את התורה הקדושה והם במדרגה גדולה, על כן מתגבר עליהם היצר הרע מאד, דכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו (שם).

ועוד טעם נראה בזה, על פי מה שאמרו חכמינו ז"ל על לומדי תורה, דאם זָכָה נעשית לו סם חיים, לא זָכָה נעשית לו סם המות. וממילא בישראל כיון שקיבלו את התורה, על כן אם אינה זוכה והוא בכלל

¹ בגמרא חולין (יג): אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח, אין מינין באומות עובדי כוכבים [פירש"י: מין, זה האדוק בעבודת כוכבים. ז'מין' ישראל חמור 'ממור' לעבודת כוכבים, שהמין אדוק בה וכל מחשבותיו לה]. והא קא חזינן דאיכא, אימא אין רוב עובדי כוכבים מינין [הלכך הו' להו מינין מיעוטא, ולמיעוטא לא חיישינן]. סבר לה כי הא דאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים הן, אלא מנהג אבותיהן בידיהן. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן אין מינין באומות עובדי כוכבים [כלומר אין תורת מין על מין עובד כוכבים], למאי, אלימא לשחיטה, השתא שחיטת מין דישאל אמרת אסירא, דעובד כוכבים מיבעיא [כל שכן שאדוק וסתם מחשבותיו לה, ואסירה בהנאה]. אלא למורידין [כבדור, דאמרין באין מעמידין (עבודה זרה כו): המינים מורידין אותו לבד כו' אבל העובדי כוכבים והרועים בהמה דקה אפילו ישראל לא מעלין ולא מורידין]. השתא דישאל מורידין, דעובדי כוכבים מיבעיא. אמר רב עוקבא בר חמא לקבל מוח קרבן [דמקבלין קרבן מכולן, ומקריבין אותו למזבח. אבל במין ישראל לא, כדקתני סיפא דהך מתניתא חוץ מן המומר לנסך את היין ואע"פ שאינו מומר לשאר מצות והביא קרבן אין מקבלין הימנו, כדתריצנא לעיל בפירקין (דף ה.)], דתניא מָכֶם ולא כולכם, להוציא את המומר, מָכֶם, בכס חלקתי [להוציא את המומר] ולא בעובדי כוכבים [דאפילו המינין כשרין וכו'].

² בגמרא יומא (עב): אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב [ותחתן ד, מד] וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מִשָּׁה, זכה ללמוד לשמה ולקיימה] נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם מיתה, והיינו דאמר רבא דאומן לה סמא דחייא, דלא אומן לה סמא דמותא. אמר רבי שמואל בר נחמני, רבי יונתן רמי, כתיב (תהלים יט, ט) פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָאֵל מִשְׁמָחִי לֵב, וכתיב (תהלים יח, לא) אֶמְרֵת ה' צִדְקוֹתָי, וזכה משמחתו, לא זכה צורפתו [בסוריו ובגיהנם]. ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפקא, זכה צורפתו לחיים, לא זכה צורפתו למיתה.

ובגמרא שבת (פח): אמר רב חננאל בר פפא, מאי דכתיב (משלי ח, ו) שָׁמְעוּ כִּי נְגִידִים אֶדְבָר, למה נמשלו דברי תורה כנגיד, לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות, אֶדְבָרֵי תוֹרָה יש בהם להמית ולהחיות. היינו

המשמאלים בה, הרי תורתו נעשית לו סם המות חס ושלום, ועל כן יש בישראל מינים, מפני שמהתורה עצמה לוקחין דברי מינות חס ושלום". מה שאין כן באומות העולם, שלא ניתנה להם התורה.

ח

ובזה יובן מה שעל הפסוק עם 'נָבֵל', לדלרשת הספרי מתפרש על המינים, תירגמו דְּקִבְלִי אוֹרֵי־תָא. דהכוונה דלפי שקיבלו התורה, לכן באם משמאלים בה נעשה סם המות, ונגרם להם להפוך דברי התורה לדברי מינות, בפשטים זרים שלא כהלכה

והשתא יובן פירוש האונקלוס, דשפיר מתרגם גם על תיבת עם נָבֵל שלפי פירוש הספרי נמצא דפירושו על המינים, ולזה אמר דְּקִבְלִי אוֹרֵי־תָא, דמזה נמשך שהוא עם נָבֵל, היינו מה שבעוה"ר יש בתוכם גם מינים. דע"י שקיבלו את התורה הק', הרי היצה"ר מתגרה בהם ביותר, ולכן אצל המשמאלים בה שלא למדו כהוגן, נעשה להם תורתם לסם המות, להפוך דברי אלקים חיים לדברי מינות ח"ו.

ט

ישוב קושיא ד

וההמשך בזה לאומר נָבֵל 'וְלֹא חָכֵם', הוא כמו שאמרו איהו חכם הרואה את הנולד. ואמר הנביא המֵאֲמִין לא יְחִישׁ, שאינו מתבהל ממה שעדיין לא נתקיים דברי הנביאים, אלא ממתיין ומצפה על העתיד. מה שאין כן מי שאינו מאמין, אינו מביט על העתיד רק על ההווה, ולכן נאמר עליהם וְלֹא 'חָכֵם' לראות את הנולד [ולפרש הקישור וההמשך עם סיפא דקרא עם נָבֵל 'וְלֹא חָכֵם' (קושיא ד), אפשר לומר על פי מה שאמר הנביא בישעי' (כה, יז) הַמֵּאֲמִין לֹא יְחִישׁ.

ופירושו"י כי מי שהוא מאמין בהש"ת ובתורתו הק', יודע שכל הייעודים הטובים הכתובים בדברי התורה והנביאים, כולם יתקיימו, כל נקודה וקוצו של יו"ד שבהם. ואף שעכשיו עדיין אין רואין כלום, ואדרבה רואין השפלות גדול מאד והסתרת פנים גדולה, אף על פי כן אינו ממחר לומר אם אמת הוא ימחר לבוא, רק ממתיין ומצפה באמונה שלימה על דברי הנביאים, בבחינת וְאֵף עַל פִּי שִׁיחְמָהֶם עִם כָּל זֶה אַחֲכָה לוֹ כָּבֵל וְסִיבֹא (נוסח אני מאמין, עיקר יב). מה שאין כן מחשבת המהירות, זה גורם לבוא לידי מינות חס ושלום.

י

והנה אמרו חכז"ל (תמיד לב) איהו 'חָכֵם' הרואה את הנולד.

ואם כן זהו פירוש הפסוק, עם נָבֵל, היינו מינים וכפירוש הספרי, ואמר דהסיבה הוא וְלֹא 'חָכֵם', דמפני שאינן בגדר 'חָכֵם' לראות את הנולד, והוא מה שעתיד לבא כשיתקיים דברי הנביאים בגאולה העתידה, ואינם ממתינים ומחכים לביאת המשיח, על ידי כך הם באים חס ושלום לידי מינות. וישפיר מקושר הפסוק, דמפני כן הוא עם נָבֵל, מפני שהוא לֹא חָכֵם.

יא

ביאור הפסוק בקהלת: אֵל תֹּאמַר וְגו' כִּי לֹא מִחֲכָמָה שְׂאֵלָתָ עַל זֶה

מי שרואה את הנולד, יודע שאף שהדורות מתמעטין והולכין, אבל עוד יקום לעתיד לב דור שהוא גדול מכל

דאמר רבא, למימינן בה [פירשי': עוסקים בכל כחם, וטורדים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר] סמא דחיי, למשמאלים בה סמא דמותא.

ו' ועיין בגמרא ברכות (יב:) דתניא [ולא תתורין] אַחֲרֵי לְבָבְכֶם (שלה טו, טז), זו מינות. וכן הוא אומר אָמַר נָבֵל בְּלָבוֹ אֵין אֱלֹקִים. - ופירש שם רש"י: מינות. אותם ההופכים טעמי התורה למדרש טעות ואילול: וכן הוא אומר אָמַר נָבֵל בְּלָבוֹ אֵין אֱלֹקִים. ואין לך נבל מן ההופך דברי אלקים חיים.

ט כדמפרש שם ברש"י: הַמֵּאֲמִין לֹא יְחִישׁ. המאמין דבר זה, לא ימהרנה, לא יאמר אם אמת הוא ימחר לבא.

י' וז"ל רבינו ביואל משה (ב, קכו) על דברי הפסוק ולשון רש"י דלעיל: כי אך האינם מאמינים אומרים שאם דברי הנביא אינו ממחר לבוא הוא ח"ו אינו אמת. אבל המאמין אינו מביא ראיה כלל מה שאינו ממחר לבוא.

ובעל הגאולה (סוף סימן נא): והמאמין לא יחיש אף אם בא לפעמים איהו ענין שלא יוכלו להבינו על אתר. ובס"ג וראא תשי"ז: דער פסוק זאגט הַמֵּאֲמִין לֹא יְחִישׁ, אַ אַמֶּת־דיגער מֵאֲמִין 'איילט' זיך נישט, [נאך] דער גלייבט אַז ס'וועט 'נאָקומען'.

הדרות. ולזה אמר אל תאמר שְׁהֵימִים הָיִינוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה, ולא יהיה עוד דור טוב מזה, כִּי לֹא 'מִחֻכְמָה' שְׁאֵלָתָּ עַל זֶה, כִּי 'הַחֹכֵם' הַרואה את הַנּוֹלֵד יִדְעֶה שֶׁלֹּא כֵן הוּא

[ועל דרך זה יש לפרש בהפסוק (קהלת י'): אֶל תֹּאמַר מָה הִיָּה שְׁהֵימִים הָיִינוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה, כִּי לֹא 'מִחֻכְמָה' שְׁאֵלָתָּ עַל זֶה.

דהנה אנו רואין שהדורות תמיד מתמעטים והולכים, וכח התורה מתמוטט, ונראה לעיני בשר כאילו חס ושלום יִכָּלֶה כח התורה לגמרי.

אמנם האמת אינו כן, שהרי בקרוב יעמוד דור גדול שהוא יותר מכל הדורות הראשונים, והיינו בעת שיבוא מלך המשיח. וכמו שאמר הפסוק (ישעי' נב, יג) הִנֵּה יִשְׁכָּל עַבְדִּי יְרוּשָׁה וְנִשְׂא וְנָכַח מֶאֶד, ואיתא בתנחומא (תולדות, סימן יד) יְרוּשָׁה מֵאֲבָרְהָם, וְנִשְׂא מִמּוֹשֶׁה, וְנָכַח מִמֹּלְאכֵי הַשֶּׁרֶת^א, שהמלך המשיח יהיה יותר גדול ממושה רבינו^ב. ובכלל יהיה כל הדור ההוא דור דעה וברום המעלות.

וממילא אף שעכשיו רואין רק ששפלות הדור הוא גדול מאד, וגם כח התורה כהיום חבל הוא רק מבח דורות הראשונים, שאילו לא הם לא היינו מבינים אפילו מצוה אחת. וגם אפילו דבריהם של הראשונים עצמן אין אנו מבינים ומשיגים בשלימות, ומהאי טעמא אי אפשר לחלוק לנו על הראשונים^ג. אף על פי כן אין לנו לומר רק שְׁהֵימִים הָיִינוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה, כִּי לֹא 'מִחֻכְמָה' שְׁאֵלָתָּ עַל זֶה, שאם היו רואין את הַנּוֹלֵד שהוא בחינת 'חכמה', אזי יבינו ויראו שעוד יבוא בעולם דור שיהיו יותר גבוה מכל הדורות הראשונים, ויתרבת כח התורה במדה גדולה ומרובה שאין ערוך אליה^ד.

יב

עוד ביאור בלשון התרגום: דִּקְבִּילוּ אוֹרֵייתָא וְלֹא תִכְיִמוּ

איתא במדרש שבגוים יש חכמה, אבל לא תורה. ולכן יתכן אצלם שיתרבה חכמתם בעיני העולם בהמשך הדורות. אבל

^א כן הוא גירסת הילקוט שמעוני (בישעי' רמז תעו) בדברי התנחומא.

^ב וביאורו עיין בוויאל משה (א, לו), ובדברי יואל בהעלותך (עמוד רמג), ולקהלת (אות ב), ועוד.

^ג ועיין בזה בשו"ת דברי יואל (ב, ב).

^ד ועיין בחינה זו וביתר ביאור בדברי רבינו בליל שמחת תורה תרצ"ז (נדפס בדברי יואל לשמח"ת, אות כב) וז"ל: והנה אמרו רז"ל (ברכות יב): דלדברי בן זומא לא יזכירו עוד יציאת מצרים לימות המשיח, שנאמר (ירמ' כג, ז-ח) הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה' וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד חִי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כִּי אִם חִי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה וְגו'. ומכל הַאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחָתִים שָׁם. ואף לדברי חכמים דסבירא להו דלא תיעקר יציאת מצרים ממקומה, מכל מקום תהא שעבוד מלכות עיקר והזכרת יציאת מצרים טפל לה וכו'. וטעמא דמילתא לפי שנסי הגאולה העתידה יהיו גדולים בבחינתם ביתר שאת ויתר עז מכל הגאולות הקודמות, עד שנסי יצ"מ יהיו רק טפל לה. ועל כן יהיו הימים הבאים עיקר. • ולא כמו שנראה לפי המצב של עכשיו שהימים הראשונים היו טובים מאלה, וכמו שפירש רש"י (תבוא כח, טו) ע"ה פ' בבקר תאמר מי יתן עֵרֶב, ויהיה הערב של אמש, ויִעָרֵב תאמר מי יתן בָּקָר, בוקר של שחרית. לפי שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה, ולפי המצב של עכשיו נראה שהימים שעברו על ישראל מלפנים בנסי יציאת מצרים וכדומה, היו טובים מאלה. • אמנם מי שמאמין בהקב"ה ובטוה בחסדו, הוא יודע אשר הבטחתו יתברך לא תשוב ריקם, ועוד ישוב ירחמינו ויגאלינו במהרה גאולת עולם, וגדול יהיה כבוד הבית האחרון יותר מן הראשון, והימים הבאים יהיו גדולים וטובים הרבה יותר מכל הימים הראשונים שהיו מקדם. • ובזה אפשר לפרש הכתוב אל תאמר מָה הִיָּה שְׁהֵימִים הָיִינוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה, כִּי לֹא 'מִחֻכְמָה' שְׁאֵלָתָּ עַל זֶה, על פי מה שאמרנו ז"ל איזהו חכם הרואה את הַנּוֹלֵד. ואמללי ראתי את הַנּוֹלֵד העתיד לבוא על ישראל אחר הגאולה, הלא ראה תראה שהימים אשר יבואו אז יהיו טובים מכל הימים הראשונים אשר היו מעולם, ואם כן ראוי לאדם להיות נכון לבו בטוה בהש"ת ובחסדו הגדול כבר מעתה, ולראות גם הימים האלה כאילו הם טובים ומועילים, על ידי הבטחון בהקב"ה אשר כל דבריו אמת וצדק ודבר אחד מדבריו לא ישוב ריקם. ועל דרך שפירש השל"ה הק' (פרשת בשלה) על אומרים ז"ל (שמות רבא כג, ה) עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לומר שירה 'לעתיד לבוא', דהכוונה הישראל בעודם בגלותם בהסתרת פנים שעדיין אין רואין שום התנוצצות ישועה, עתידין שיאמרו שירה על הנסים של הגאולה 'העתידה לבוא אליהם', ואף על פי שלא נגאלו עדיין, דבטחונם בהש"ת שיקיים הבטחתו וקרובה ישועתו לבוא חזק כל כך עד שנחשב בעיניהם כאילו כבר נתקיים, ועל כן הם מקדימין לומר שירה אף בטרם תבוא. ויעיקר פירושו זה הזכיר רבינו בקצה גם בדרשת ראש השנה תרפ"ו (נדפס בדברי יואל לר"ה אות פד, ד"ה וכוה יל"ע).

אצל בני ישראל חכמתם מקושר עם התורה, ולכן כשכת התורה מתמעט, על כן גם החכמה מתמעט אצלם נגד חכמת דורות הראשונים. ולזה אמר דקבילו אוֹרִייתָא ונתקשר חכמתם בתורה, ולכן בהמשך הדורות וְלֹא חֲכִימוּ [ועוד אפשר לפרש בלשון התרגום שפירש עֲמָא דקבילו אוֹרִייתָא וְלֹא חֲכִימוּ, על פי מה דאיתא במדרש^ט, אם יאמר לך אדם יש 'חכמה' בגוים, תאמין. יש 'תורה' בגוים, אל תאמין.

יג

וכן אנו רואין שבדורות האחרונים ההתחכמות בדברי העולם הזה, הוא יותר גדול אצלם מבדורות הראשונים. והענין הוא כדאיתא בזוהר הקדוש^{יב} ברמז הפסוק (נח ז, יא) בְּשֵׁנִת 'שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה' לְחַיֵּי נֹחַ וְגו' נִבְקְעוּ כָּל מַעֲיֹנֵת תְּהוֹם רַבָּה, כי בשנת ת"ר לאלף הששי, יפתחו תרעין דחכמתא. ורק על ידי שלא זכו, הלך השפעת התרעין דחכמתא לצד האחר, בחכמת העולם הזה^{יג}. וע"כ רואין שבדורות האחרונים נתרבה החכמה בדברי העולם. מה שאין כן חכמת התורה הוא מתמעט והולך בעוה"ר בהמשך הדורות.

יד

וכל זה מפני שאצל האומות, החכמה שלהם אינו נובע מכח התורה הק'". אמנם אצל בני ישראל אשר החכמה שלהם הוא מקושר בחכמת התורה, על כן מכיון שכח התורה מתמעט, ממילא מתמעט אצלם גם החכמה והתבונה, וחכמתם אינם חכמה לעומת גודל חכמתם של דורות הראשונים.

טו

וזה פירש התרגום עֲמָא דקבילו אוֹרִייתָא, על כן לֹא חֲכִימוּ, שעל ידי שקבלו את התורה ממילא נתקשרו נפשיתם בחכמת התורה. ועל כן בדורות האחרונים כשהתורה מתמעט, אין גם חכמה^{יד}. מה שאין כן באומות העולם שחכמה שלהם אינו נובע ממקור התורה, שייך אצלם שבדורות האחרונים יהיה להם יותר חכמה מבדורות הראשונים.

^{טו} באיכה רבה (ב, יג): מַלְכָּה וְשָׂרָיָה בְּגוֹיִם אֵין תּוֹרָה (איכה ב, ט). אם יאמר לך אדם יש 'חכמה' בגוים, תאמן, הדא הוא דכתיב (עובדי א, ח) וְהַאֲבִדְתִּי חֻקִּים מֵאֲדָם וְתִבְוֹנָה מִהֶרֶץ עֲשׂוֹן. [ואם יאמר לך אדם] יש 'תורה' בגוים, אל תאמן, דכתיב מַלְכָּה וְשָׂרָיָה בְּגוֹיִם אֵין תּוֹרָה.

^{טז} בזוהר הקדוש (וירא דף קיז): וּבְכָל שְׁתֵּין וְשְׁתֵּין מִהֵוּא אֵלֶּף שְׁתֵּיתָא, אֲתַתְּקָה ה"א, וְסֻלְקָא בְּדֶרֶגֶי לֹא תַתְּקָא. וּבִשְׁתֵּי מֵאָה שָׁנִין לִשְׁתֵּיתָא, יִתְפַּתְחוּן תַּרְעֵי דְחֻקִּייתָא לְעֵילָא, וּמִבְּרֵי דְחֻקִּייתָא לְתַתָּא, וְיִתְחַנְּנוּ עֲלֵמָא לְאֵלָא בְּשִׁבְעֵינָא, קִבְּר נִשְׁ דַּמְתַּתְּקֵן בְּיוֹמָא שְׁתֵּיתָא מְכִי עֲרַב שְׁמִשָּׁא לְאֵלָא בְּשַׁבְּתָא, אוֹף הָכִי נְמִי. וְסִימְנָה, בְּשֵׁנִת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ וְגו' נִבְקְעוּ כָּל מַעֲיֹנֵת תְּהוֹם רַבָּה.

^{יז} וז"ל רבינו בס"ג בראשית תשט"ו (לשון קדש קונטרס קסו, אות מז-נא): אַזּוֹי שְׁטִיט אֵין זוּהַר הַקְדוּשׁ [בפסוק] בְּשֵׁנִת 'שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה' לְחַיֵּי נֹחַ, אַז אֵין שְׁנַת ת"ר לאלף הששי וועט אַראַפְקומען גרויסע מַעֲיֹנֵת הַחֻקִּיָּה אויף דער וועלט. [און דערווייל] הָאָט מֶעַן גְּאָרְנִישְׁט געטראָפֶן, און ס'איז גְּאָרְנִישְׁט געווען [ק״ן ריבוי חכמה, ואדרבה] די דורות זענען [נאך מער] מִתְמַעֲטִין פון שְׁנַת ת"ר אָן. ○ ס'איז געווען אפילו [אזעלכע] וואָס זיי האָבן געהאַט דעם חשבון פונעם זמן, אַז ס'הָעֵט געווען גיווען [משנת ת"ר שרין] נאָכן זמן הגאולה, העט עס גיווען געווען. ○ נאָך [הענין] האָט כִּין אַז דאָס דור הָאָט נישט זוכה געווען, זענען די אַלע מַעֲיֹנֵת הַחֻקִּיָּה אוועקגעגאנגען אֵין די 'אַנְדֶּרע זייט', [ונאָמו שרואין] ס'איז אַראַפּגעקומען הַתְּחַכְּמוֹת אֵין די 'גִּשְׁמוּיִת הָעוֹלָם', פֿאַרשִׁידענע הַתְּחַכְּמוֹת. [און] רוב פון די דְּבָרִים הַמְּתַדְּשִׁים פון די אַלע חֻקִּים [העולם], רובא דרובא ברענגען לְדִבְרַי עֲבִירָה, די אַלע הַתְּחַכְּמוֹתֵי דִי יִנִּיע. [על כל פנים] די מַעֲיֹנֵת הַחֻקִּיָּה זענען אוועק, ס'איז נישט פון די 'קְדוּשָׁה', ס'הָאָט נישט 'דַּעַת'. [ווייל] אַז מ'הָאָט נישט זוכה געווען ס'זאָל זיין, איז עס אוועק אֵין די זייט. אַזּוֹי זענען די אַלע ענינים, ס'איז דאָ די השפּעה וואָס ס'קומט אַראָפּ ביי יעדן ענין, [ואם אינם זוכים] פֿאַלט עס אוועק אֵין די זייט.

^{יח} אלא מהשפעת השמים שלהם, דכל אומה יש לה שר למעלה המשפיע עליהם, ומשם באה כל השפעתם וגם השפעת החכמה שלהם. מה שאין כן בני ישראל אין להם שום שר, אלא הם מושפעים מהקב"ה לבדו, ולכן גם חכמתם היא אך מהתורה הק'. (דברי יואל).

^{יט} וכן אתי שפיר דברי התרגום יונתן, שמפרש עֲמָא דְהוּן טַפְשִׁין, וְקַבְּלִי אוֹרִיתָא וְלֹא חֲכִימוּ. ולדבריו פ"י נבל הוא טפשים, דלפי זה שפיר אמר כתב דבר והיפוכו. אבל מוסיף לומר וְקַבְּלִי אוֹרִיתָא, לפרש דזהו הסיבה מה שלא נתרבה החכמה אצל ישראל, אף אם אצל האומות יתכן שיתרבה חכמתם בדורות אחרונים יותר, דזהו לפי שהם קבלו התורה, והם בני בניה של תורה אשר חכמתם מקושר במקור התורה והקדושה, ובחינת חכמה זו הוא מתמעט והולך, עד שנוכה לביאת משיח צדקנו, ואז יהיו הימים העתידיים טובים מן הימים הראשונים, וכמבואר לעיל. (ומיושב היטב כל הודקדוקים הנזכרים בקושיא דה-).

ישוב הקישויות בהפטרות שובה

הקדמה לישוב קושיא א-ג

איתא במדרש, דאצל קריעת ים סוף טען המקטרג מה בין אלו לאלו, והרי גם ישראל חטאו בג' עונות החמורות. והשיב הקב"ה הללו כאונם ומתוך שעבוד וטירוף הדעת, והללו ברצון

[והנה איתא במדרש כי השר של ים טען מה בין אלו לאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה^כ, הללו מגלי עריות והללו וכו'. ואמר לו הקב"ה, שומה שבועלם, אתה דן שוגג כמזיד ואונם כרצון, והלא ישראל לא עשו אלא מתוך שעבוד וטירוף דעת.

יז

וקשה היכן מצינו שהמצריים יאנסו את ישראל על ג' החמורות.

ועוד דהלא ג' החמורות אסור אף במקום אונם, ואם כן מהו התירוף דהללו כאונם

והקשו המפרשים היכן מצינו שהמצריים אנסו את ישראל לעבוד עבודה זרה. דאף שמצינו שעל ידי השעבוד נמשכו ישראל אחר מעשיהם, וכמו שפירש השל"ה הקדוש^כ במאמר הכתוב וירעו אתנו המצריים (חבוא כו, 1), שעשו אותנו רעים וחטאים. אבל לא מצינו שכפו אותם בכפיה שיעבדו עבודה זרה. ותו דלכאורה אין זה תירוף לגבי עבודה זרה וגילוי עריות כי היה כאונם, שהרי הם ביהרג ואל יעבור^{כב}, דמחוייבין למסור נפשו אפילו במקום אונם^{כג}. ואם כן אכתי הוי חטא, אפילו כשהיה כאונם].

יח

והנראה בזה, דאין הכוונה באומרו הללו כאונם, שלא היה חטא בדבר. כי בוודאי היה חטא, והוצרכו לשוב בתשובה, וכמו שכן עשו תשובה קודם צאתם ממצרים. אמנם לאחר התשובה שפיר יש בזה התנצלות ולימוד זכות גדול, מה שמעיקרא לא חטאו ברצון רק כאונם, ומתוך שעבוד וטירוף הדעת

ואמנם נראה לפרש בדאמת לא היה זה תירוף על גוף העבירה שעבדו עבודה זרה, כי על העבירות בודאי היו צריכין לעשות תשובה ולבקש כפרה. אמנם לאחר שעשו תשובה היה בזה התנצלות גדול ולימוד זכות לכפר חטאם.

^כ בילקוט שמעוני (בשלח רמז וד): [והמים להם חמה (בשלח יד, כט). שיר ס"מ ואמר לפנינו, רבונו של עולם [וכי] לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם נסים. והיה משמיע קולו לשר של ים, ונתמלא עליהם חמה, וביקש לטבען. מיד השיב לו הקב"ה, שומה שבועלם, וכי לדעתם עבדו, והלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף דעת, ואתה דן שוגג כמזיד ואונם כרצון. כיון ששמע שר של ים, אותה חמה שנתמלא על ישראל התיזרה על מצרים, שנאמר (שם, כח) וישבו המים, ששבו מישראל על מצרים.

^{כא} כלשון זה מובא בכמה ספרים הק' (ומהם בחולדות יעקב יוסף פ' יתרו, ועוד). וכנראה שמקורו מלשון הזוהר הק' (תרומה דף קע): בזה, וז"ל: אלא בזמנא דישאל אעברו לגבי ימא, וכפא קודשא בריך הוא למקדע לון ימא דסוף, אַתָּא יְרֵבִי הָהוּא מְמַנָּא דַּעַל מְצָרִים, וְכַפָּא דִּינָא מִקְמִי קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא. אֲמַר קַמְיָה, מֵאֲרִיָּה דַּעַלְמָא, אֲמַאי אַתְּ כְּעִי לְמַעַבְדַּ דִּינָא עַל מְצָרִים וְלִמְקַרְעַ יִמָּא לְיִשְׂרָאֵל, הָא כְּלִהוּ חֵיבִין קַמְךָ, וְכָל אֲרֻחָךְ בְּדִינָא וְקִשּׁוּט. אֲלִין פְּלַחִי כּוֹכְבִים וּמַזְלוֹת, וְאֲלִין פְּלַחִי כּוֹכְבִים וּמַזְלוֹת. אֲלִין בְּגֻלִי עֲרִיזוֹת, וְאֲלִין בְּגֻלִי עֲרִיזוֹת. אֲלִין אוֹשְׁדֵי דְמִין, וְאֲלִין אוֹשְׁדֵי דְמִין. בְּהֵיאָה הָהּ קִשָּׁה קַמְיָה, לְמַעַבְרַ עַל אֲרֻחָ דִּינָא וְכוּ', וְאֲלִמָּלָא דַּאֲשַׁגַּח קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא בְּזִכְרוֹת אֲבָרָהָם, דַּאֲקִידִים לְמַעַבְדַּ פְּקוּדָא דְמֵאֲרִיָּה וְרַעוּתָא דִּילֵיהּ וְכוּ' כְּלִהוּ אֲתֵאֲבִידוּ בִּימָא וְכוּ'.

ועיי' עוד במדרש תהלים (מזמור א, טו, כ) לענין לעתיד לבא, שבאים שרים ומקרטגים אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז. - וכעין זה בילקוט שמעוני (ישעי' רמז תקז), אם אלו עובדי ע"ז אף אלו עובדי ע"ז וכו', אומר הקב"ה וכו' אני מלמד ומדבר עליהם בצדקה ומושיעם, שנאמר (ישעי' סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע, ובאיו צדקה וכו', בצדקה שעשיתם עמי שקבלתם את התורה, שאלמלא כן היכן היתה מלכותי וכו'.

^{כב} בשל"ה הק' (מסכת פסחים, ביאור ההגדה אות י) וירעו אתנו [המצריים]. קשה לו להמגיד, וירעו לנח' היה לו לומר, אלא הפירוש הוא עשו אותנו רעים וחסאים. ללמוד ממעשיהם.

^{כג} כמבואר בגמרא סנהדרין (עד), וברמב"ם (יסודות ה, ב), ושו"ע (קנא, א). [וע"ע להלן בלשון השמות רבה (טו, ב)].

^{כד} ואם כן גם כאונם עבירה היא, ויש קצת מקום לקטרג עדיין. אבל מכל מקום יש חילוק בין אונם לרצון לענין העונש, דכאונס פטור מכרת ומיתת בית דין אם עבר ולא נהרג, וכמבואר ברמב"ם (שם, ד) וברמב"א (י"ד שם).

נאָר^{כה} וואָס'זשע דען .. [שזה ללימוד זכות כי] מ'איז נישט 'ביי זיך' [געווען, רק היה זה] מתוך שעבוד וטירוף הדעת.

יט

.. דאָס איז נישט מִסְפִּיק [לומר שלא היה חטא בדבר מעיקרא, רק] דאָס איז נאָר אַ תִּירוץ [להקל מהקטרוג לאחר התשובה, אבל לעולם] זיי האָבן געדאַרפט תְּשׁוּבָה טון, [און] זיי האָבן דאָךְ געהאַט הִרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה, מ'האַט דאָךְ אַרײַנגעברענגט אין אידן [התעוררות תשובה ביציאת מצרים]. זיי האָבן געהאַט אַ הִרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה דעמאָלטס - שטייט אין מדרש^{כי} - [ובפרט] ביים קָרָבֶן פֶּסַח^{כי}.
און נאָכדעם, די אַלע טעג וואָס מ'האַט געציילט ביז מתן תּוֹרָה.
זיי האָבן כִּסְדֵּר דערנאָךְ תְּשׁוּבָה געטון.

כ

זיי האָבן געדאַרפט אָודאי פאַררעכטן די אַלע עֲבֻרוֹת וואָס זיי האָבן געטון, [און] דעס איז נישט קיין תִּירוץ מִסְפִּיק אויף די עֲבֻרוֹת.
נאָר ס'איז [פאַרט] אַ חִילוּק פֿון די אומות הָעוֹלָם [שחוטאים ברצון, לישראל שחטאו מתוך אונס ושעבוד. ווייל] ס'איז אַ חִילוּק [צי] ווען איינער טוט מיט אַ קלאָרן דַּעַת, ער איז 'ביי זיך' ווען ער זינדיגט, צי מ'טוט עס מתוך טירוף הדעת.
[ועל כל פנים] לְגִבִּי 'זיי' [כלפי אומות העולם], האָט עס געהייסן אַ בְּחִינָה ווי אַן אוֹנֵס, [ולכן היה זה לחירוק על טענת] 'מֶה בֵּינִי' אֵלָיו לְאֵלָיו, [דשפיר יש חילוק גדול בין אלו לאלו].
ס'איז דאָ דאָךְ אַ לְמוֹד זְכוּת, אַז מ'איז נישט אינגאַנצן 'ביי זיך' [בשעת החטא].

כא

והוא על דרך שאמר הרה"ק רבי ר' וזשא שמעולם לא ראה מלאך הנברא מעבירות של איש ישראל, שיהיה שלם בגופו בלא שום פגם, כי על ידי שברון לבו על החטא, נחלש ונחמר כח המלאך המשוה אָזוי ווי דער זיידע זכרוננו לברכה אין ייטב פנים^{כב}, ברענגט פון רבי ר' זושא'ן.

^{כב} כאן מתחיל הריקארדינג.

^{כב} בשמות רבה (א, לו): וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹקִים (שמות ב, כה) וכו'. רבנן אמרי, וַיֵּרָא אֱלֹקִים, שעשו תשובה הבינונים. וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה, דכתיב (שיר השירים ב, יג) הִתְאַנָּה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה. וידע אלקים, שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע, אלא הקב"ה לבדו, וזה מכון את לבו וזה מכון לבו ועושי תשובה וכו'. ועל זה נאמר (בא יב, כב) וַיִּקְרָתָם אֲגַדַּת אֲזוּב, כנגד שהשפילו עצמן - לעשות תשובה - כאזוב.
ועוד שם (טו, א): דבר אחר עַת הִזְמִיר הָיִיעַ (שיר השירים ב, יב), כיון ששמע הקב"ה את ישראל שאמרו את השירה, אמר קול הַתּוֹר קִשְׁמַע פֶּאָרְצֵנוּ (שם), ששמע קולן של ישראל בזכות אברהם שהקריב תור וגזול. מה כתיב אחריו (שם, א), הִתְאַנָּה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה, אלו הצדיקים והישרים. וְהִגְפִּנִים סְמִדֵּר נִתְּנוּ רִיחַ, אלו הבינונים שעשו תשובה, מכאן ואילך קומי לָךְ רִעְיָתִי פִתִּי וּלְכִי לָךְ (שם).

^{כב} כמבואר בשמות רבה (טו, ב): מִשְׁכּוֹ וקָחוּ לָכֶם צֹאן (בא יב, כא). הדא הוא דכתיב (ישעי ל, טו) בְּשׁוּבָה וְנִחַת תִּשְׁעוּן. תנינן (פסחים כה). בכל מתרפאין, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים. כיצד, שאם יאמרו לו לאדם בא והרוג את הנפש ואתה מתרפא, אל ישמע להן וכו'. וכן אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עובדין אותה, שנאמר (יחזקאל כ, ח) אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֲיִינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ. אמר לו לך קב"ה למשה, וזמן שישראל עובדין לאלהי מצרים לא יגאלו, לָךְ ואמרו להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים, הדא הוא דכתיב 'מִשְׁכּוֹ' וקָחוּ לָכֶם, כלומר מִשְׁכּוֹ יִדְכֶם מעבודת כוכבים, וקָחוּ לָכֶם צֹאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח, שבכך הקב"ה פוסח עליכם, הוי בְּשׁוּבָה וְנִחַת תִּשְׁעוּן.

^{כב} כן הוא בספר רב טוב (בלק, ד"ה א"י לא הביט): לא הביט אֵן בְּיַעֲקֹב. על דרך שפירש מורי זקנינו וזה"ה [היש"מ, בפסוק] (איכה א, כב) תָּבֹא קֵל רַעְתָּם לְפָנַי, 'שהם' מה שעושים הוא כולו רע, אם שידעת כי רבות אִנְחָתִי וּלְכִי דִּי גַם בשעת מעשה, ושוב אינו כולו רע. וזכמו שאמר רביה"ק ר' זוסא וזה"ה שלא ראה מלאך שֶׁלֶם מעבירה של ישראל המאמין בה', כי אם יש בלא ראש, או בלא יד ורגל, כי ישראל אפילו בשעת מעשה כואב בלבו ונאנח, ובוז נשברו אֲבֵרֵי הַמֶּלֶךְ, עכ"ד. וזהו שאמר (ברכות ד, ט) טובה מִרְצוֹן אַחַת בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם, היינו בעת החטא

דער רבי ר' זושא האָט געזאָגט: ער האָט נאָכנישט געזען [מעולם] אַ מלאַך פון אַ 'אידישע' עבירה [וואָס] ער זאָל זיין 'גאנץ', [נאָר] ס'איז אים [אלץ] צובראָכן עפעס אַן אַכר.

דורך דעם 'קרעכץ' וואָס מ'טוט, אפילו [ווען] מ'טוט די עבירה, איז [אָבער] אַ איד צובראָכן, ס'טוט אים וויי דאָס האַרץ, ער 'ווייל' עס נישט טון. נאָר ער איז נישט ביי זיך, ער איז זיך נישט כּפּח מתגבר צו זיין^{כב}.

וואָפּ שאין זה תירון על העבירה, דסוף סוף עשה איסור. אבל מכל מקום הוא מיקל הרבה בהעונש, ויש בזה לימוד זכות גדול. הגם ס'איז נישט מספיק [לתרץ] אויף דער גוף הַעֲבִירָה, [שאין] בזה סיבה 'להתיר' [העבירה]. אָבער 'דאָך' איז עס אַ לימוד זכות, מ'זאָל אים אַביסל מיקל זיין [עונשו וכפירתו], ווייל ס'איז אַ חילוק [ביי] די עבירה, 'וויאזוי' מ'האָט [עס] געטון.

כג ומטעם זה כתב הרמב"ם דמשקל העונות והזכויות, נשקל רק ע"י הקב"ה שהוא קל דעות, כי רק הוא יתברך יכול לשקול פנימיות לבו של אדם, ועומק המחשבה ושורשה, ועד כמה היה החטא באמת שלא מרצונו או ח"ו ברצון. ולכן כשהאדם שב בתשובה הקב"ה בעצמו מעיד עליו בזה

איבערדעם זאָגט דאָך דער רמב"ם אין הלכות תשובה^ל [דמה שהעולם והאדם נידון לפי] רוב זְכוּת און רוב עוֹנוֹת, [דאָס] גייט נישט לויטן 'מספּר' [העונות והזכויות בכמות, רק לפי משקלם באיכות, ווייל] ס'איז פאַרהאַנדן אַן עוֹן [אחד] וואָס ער איז מְכַרֵּעַ 'אַסאך' [זְכוּת], און ווידעראום [איז פאַרהאַנדן] זְכוּת [און] מְצוֹת וואָס ס'איז 'אַסאך' מְכַרֵּעַ [דמצוה אחת מכריע הכף לזכות נגד כמה עונות. און] דעס קאָן קיינער נישט באַוועגן^{לא}, קיין שום מלאַך [און] קיין שום בית דין, נאָר דער בּוֹרָא עוֹלָם אַליין, קל דַּעוֹת ה'ִ^{לב}.

עצמו, יותר ממאה מלקיות. וזהו שאמר לא הֵבִיט אֵוֶן בְּעֵינָיו, כי בשעת החטא ה' אֶלְקֵינוּ עָמוּ וְתָרוּעַת מִלֵּךְ בּוֹ, מלשון תְּרִיעַם בְּשֵׁכֶט בְּרָזָל (תהלים ב, ט), לשון שכירה, שלבו נשבר בקרבו מאימת מלך המלכים ב"ה, והבן. ועוד שם [ויקרא, ד"ה אם עולה]: וכמו שאמרו בשם הרה"ק ר' יושא זלה"ה, שראה מלאכים הנעשים ממצות ומעשים טובים, הם בריאים תמימים ושלמים, אבל הנעשים מחטאים ופשעים הם כולם בעלי מומין, כי אף בעשיית החטא, בעומק לבבו יתחרט, אלא שיצר הרע אונסו, ועל ידי זה נעשה מום בס. ◦ ובזה פירש מורי זקני זלה"ה תבא כל רַעַתָּה לְפָנֶיךָ, 'כִּלְּ דִּימָא, כְּאֶשֶׁר עוֹלָמָהּ לִי עַל כָּל פְּשָׁעֵי, כִּי אֵילּוּ הִיָּה כּוֹלּוּ פִּשְׁעִי, ובאמת אינו כך, כִּי רַבּוֹת אֲנֹחֲתִי בִשְׁעַת מַעֲשֵׂה לְבָבִי דְּיָי, עכ"ד. וזהו שאמר דוד (תהלים לח, י) ה' יַגְדִּיךָ כָּל תַּאֲתֵי שֶׁהָם נִגְדַּרְצוֹן, אבל אֲנֹחֲתִי מִמֶּךָ לֹא נִסְתָּרָה, מה שאני מתאנח בשעת מעשה.

כד וז"ל רבינו בס"ג ויחי תשי"ג: די תשובה אפילו [ווען] ס'נצט נישט חס ושלום, ווייל ס'איז נישט קיין תשובה שְׁלִימָה, אבער 'עפעס' נעמט עס אראפ פונעם חטא. ◦ מ'זאגט דאך נאך, [און] דער רבי ר' זושא האט געזאגט, ער האט נישט געזען נאך, אַ חטא פון אידישע עוֹנוֹת וואָס זאל זיין גאנץ אַ מלאַך, אַ מלאַך פון אַ אידישן עוֹן ער זאל זיין גאנץ, [נאָר] איינעס איז אַן אויג אויסגעקלאפט, [און] איינער איז מוֹחַא תְּבִירָא, רִישָׁא תְּבִירָא. [ווייל] מיט דעם וואס מ'גיט אַ 'קרעכץ', און מ'איז אמאל מְהִרָה בְּתִשְׁבּוּבָה, מ'לאזט אמאל אַ 'טרער' פארן בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים, [אין] על כל פנים מ'נעמט פון דעם מְשֻׁחָת 'עפעס' אראפ, ער ווערט אביסל שוואכער.

ה' רמב"ם (תשובה ג, א, ב): כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועונות, מי שזכויותיו יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכויותיו רשע, מחצה למחצה בינו וכו'. אדם שעונותיו מרובין על זכויותיו, מיד הוא מת ברשעו שנאמר (ירמ' ל, יד) עַל רֹב עוֹנָיו וכו'. וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר (ויקרא, כ) וְצֶקֶת סֹדֶם וְעַמּוֹרָה כִּי רַבָּה וגו', וכן כל העולם כולו, אם היו עונותיהם מרובין מזכויותיהן מיד הן נשחתין, שנאמר (בראשית ו, ה) וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם. ◦ ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות, אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עונות, שנאמר (מלכים א' יד, יג) יֵצֵן נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב, ויש עוֹן שהוא כנגד כמה זכויות, שנאמר (קהלת י, ט) וְחֹטֵא אֶחָד יִאָּבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה, ואין שוקלין אלא בדעתו של קל דַּעוֹת, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות.

^{לא} פירוש: אַפּוֹרעֵגן, שוקל זיין.

^{לב} לשון הפסוק בשמואל א' (ב, ג): כִּי קֵל דַּעוֹת ה' [פירש"י: יודע מה שבלבכם], וְלוֹ נִתְּקֵנוּ עֲלֵלוֹת [כל מעשי האדם

כד

לכאורה וואָס איז דען [קשה כל כך לשקול זאת].

נאָר זעט אויס, וואָרן דעס, צו וויסן טאַקע דאָס פֿנימיות [הלב פון א מענטש, אויף] ווי ווייט מ'איז געווען 'דערביי' ביי דער עֵבִירָה, און ווידער ביי די מַצּוֹת ווי ווייט מ'איז געווען דערביי, [און] צי ס'איז נישט געווען קיין טירוף הִדְּעָה [אינדערמיט], דאָס ווייסט נאָר דער בּוֹרָא עוֹלָם אַלײן.

כה

און אפילו די [מלאכים] וואָס זענען יאָ 'מְבִינִים' [גם מחשבות, ג"כ אינם יודעין שורש ועומק המחשבות].

וואָרן דאָס איז דאָך א פֿלוגֶתָא^ל, צי מְלַאָכִים [זענען] יוֹדְעִים הַמַּחְשְׁבוֹת. [ויש שמחלקים בזה בין אותן מלאכים הממונים על המחשבה, לשאר מלאכים].

נמנין לפניו. נתקבץ לשון מנין, כמו 'ותקין' לְבָנִים תתנו (שמות ה, יח).

^{לב} דהנה בתוספות שבת (יב:): שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. לבד מגבריאל וכו'. ותימה, דאפילו מחשבה שבלב כל אדם יודעים, ולשון ארמי אין יודעים. [וכן כתב הרא"ש (ברכות ב, ו), כנזכר להלן].

ועיין בשל"ה הקדוש (בעשרות מאמרות, מאמר השני בהג"ה) שהביא בשם הפרדס (שער כד, פרק טו משער היכלות) וז"ל: עוד למדנו שם (בוהור הק' וירא קא): בננין המלאכים, שאינם יודעים בעולם הזה ובענייניו, אלא איש על עבודתו ועל משמרתו, וזולת זה אין להם ידיעה בעולם. וזה לשונו [של הוזהר] התם בפסוק וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֵיךָ שָׁרָה אֶשְׁתְּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֵלָהּ (וירא יח, ט), וכי לא הוּוּ יִדְעֵי מְלָאכִי עֲלֵי דְשָׁרָה הִנֵּה בָאֵלָהּ, אֲמַאי כְּתִיב אֵיךָ. אֵלָּא לֹא יִדְעֵי בְּהַאי עֲלֵמָא אֲלָא מַה דְּאֶתְמַסֵּר לְהוּ לְמַנְדֵּי, וּמַה דְּלֹא אֶתְמַסֵּר לְהוּ לְמַנְדֵּי לֹא יִדְעֵי וכו', עד כאן לשון הפרדס. - [ועל זה מוסיף השל"ה]: וזה נגד התוספות דפרק קמא דשבת, שכתבו וכו', ותימא, דאפילו מחשבה שבלב כל אדם יודעים ולשון ארמי אינם יודעים, עד כאן לשונם. וכבר נשאלתי על דברי תוספות זה, מנא להו ידיעי המחשבה שבלב. ואמרתי שהתוספות וכו', אבל האמת אינו כן, כמבואר בוהור הנ"ל שאינם יודעים.

ובניצוצי אורות להחיד"א שבגליון הוזהר (וירא דף קא): ציין וז"ל: ומכל שכן שאינם יודעים מחשבות בני אדם שבעולם הזה, דלא כהתוספות. והרמ"ז שנמשך אחריהם לא שם לבו גם לזאת, שהוזהר לא ס"ל כאמור, הרשב"ב. כן כתב הרשב"א הלוי שהוזהר חולק על התוספות, וכן כתב הרב זרע ברוך חלק ג'. - והמעניין יראה דאין ראיה, דהוזהר איירי בדרתם בעולם הזה, אך דברי התוספות שבת י"ב הנזכר והביאם הרא"ש בפסקיו פרק היה קורא (ברכות ב, ו) קשים, דכמה כתובים להיפך, כמו שכתבתי במקומו (פתח עינים שבת שם, ועזר"ש ביזמא דף יט).

ובמעדני יום טוב על הרא"ש (שם) לאחר שביאר שיטת התוספות והרא"ש סיים וז"ל: ובין כך ובין כך קשה לי מה שאמר שלמה המלך ע"ה (מלכים א' ח, לט) אֲתָה לְבָדָךְ יִדְעֶתָ אֵת לִבְבִּי הָאֵדָם, וכן נאמר בירמיה (יח, טו) עֵקֶב הֵלֵב וגו' מִי יִדְעֶנּוּ, אֲנִי ה' חָקֵר לִבִּי וגו'.

ובגליון הש"ס לפרש"י וירא (שבת שם) ציין על התוספות בזה"ל: ועיין משכיל לדוד להרב (מהר"ם פאדווה) ר' דוד פאדרון על פירוש"י בתורה פרשת וַיֵּרָא (יח, ב) ד"ה וַיֵּרָא, בשם משנת חכמים למהר"ם חאגיז ז"ל. - וז"ל המשכיל לדוד שם: ומה שכתב רש"י ואף על פי שיודעין היו [המלאכים שאברהם יצא לקראתם], כלומר דמסתמא היו אומדים דעתו ודואי יצא לקראתם, שהרי כל עצמו לזה היה מבקש, ולא על חנם היה יושב בפתח האוהל אלא להכניס האורחים, דאם לא כן מנא ידעי, הרי המלאכים אינם יודעים מה שבלבו של אדם, דכתיב (משלי יז, ג) בּוֹחֵן לְבוֹת ה', וְאֵין עוֹד מְלַבְדּוֹ (דברים ד, לה). - ושוב ראיתי לרבותינו בעלי התוספות דפרק קמא דשבת דכתבו בפשיטת דמלאכי השרת יודעים מחשבה שבלב האדם עי"ש. ואברא דקשה מכמה קראי דמוכח דלאו הכי, כדאמרן. מיהא מצאתי בספר משנת חכמים למהר"ם (חגיגה) [תגין] ז"ל (המלה הרביעית, אות צב) שחילק שם שבעוד המחשבה בכליות אין יודע בה אלא הקב"ה, אבל כשהיא נתונה בלב הרי היא כאילו יצאה לחוץ ויודעים אותה מלאכי השרת, עי"ש. ולפירוש זה אין צריך למה שכתבנו. הן אמת שקשה הדבר, דקרא כתיב (תהלים י, י) בּוֹחֵן לְבוֹת וּבְכִלּוֹת אֱלֹקִים צִדִּיק, ומקרא אחד אומר בּוֹחֵן לְבוֹת ה', הרי בהדיא דאפילו המחשבה בלב"ב אין יודעה אלא השי"ת. וצריך עיון.

ועיין עוד ביישמוח משה פרשת וירא (ד"ה וימרא ה' אל נא תעבור) וז"ל: והנה דעת התוספת ורש"י (שבת שם, ד"ה דשכינה) ובאמת אין מכירין כלל לשון ארמי, אך דהקשו הא אפילו מחשבה שבלב יודעים. ובאמת כל המפרשים הסכימו דאין יודעין המחשבה. - וביישמוח משה פרשת במדבר: והנ"ל בזה בהקדים לפרש המאמר (מועד קטן טו). אנשים הללו בעלי צורה הם, זיל בגייהו דלברכוך וכו', עיין שם וכו'. והנה גם אני אענה את חלקי על הגמרא הנ"ל, על פי דאיתא דברכה ותפלה בהסתר, עדיף מצד זה שלא יהיה קיטרוג, וכמ"ש התוספת במסכת ברכות ג). ד"ה ועונין) הטעם דלכך ניתקן הקדיש בלשון תרגום, עי"ש. וכן גם כן בענין זה שאומר בלשון סתר. - מיהו זה יתכן לפי מה שכתבו המפרשים דהמלאכים אינם יודעים מחשבות, וכך זה. והתוספות שם שמיאנו בטעם זה,

אָבער [לעולם] דאָס איז צוויי זאַכן [ואין זה נוגע לכאן].

[שהרי] ס'איז פאַרהאַנדן [אז] ער ווייסט [טאַקע] די מַחֲשָׁבָה [עצמה], אָבער וויאָזוי די מַחֲשָׁבָה איז געקומען, צי באַזאָס, צי בַּרצוֹן, אין 'עומק' פון די בְּחִינַת הַנֶּפֶשׁ, [און] אויף וואָס פאַר אַן אופֿן ס'איז געווען, דאָס איז מַעֲרַעַר ווי צו וויסן די מַחֲשָׁבָה [עצמה] בלבד^ל. און דעם ווייסט שוין טאַקע קיינער נישט, נאָר דער בוראָ פֿל עולָמים אַליין.

כו

איבערדעם איז דאָס קל דַּעוֹת ה'.

אז נאָר דער באַשעפער קען דאָס באַוועגן, יעדנס עֲבֵרוֹת און יעדנס מַצּוֹת.

כז

ממילא קען זיין, [אז] אפילו די זְדוּנוֹת קען זיין אַמאָל אַ מַצִּיאֹת אַז דער בוראָ כל עולָמים זאָל עס זיין פֿשָׁגוֹת.

וואָרן ער זעט די גרויסע הַסְתָּרָה און די גרויסע ביטערע נִסְיוֹנוֹת, [און] דאָס חֲשׁוֹת, דער גרויסער טירוף הַדַּעַת, וואָס ס'נעמט צי דעם דַּעַת, מיט די מַחֲשָׁבָה.

כח

ס'שטייט דאָך, זאָגן חכמינו ז"ל אין מדרש^ל [על הפסוק שבתוכחה] וְנָתַן עוֹל בְּרָזָל עַל צִנְאָרָךְ [תבוא כח, מח], זֶה הָרַעֲיוֹן.

ס'איז פאַרהאַנדן אַן עַל בְּרָזָל זֶה הָרַעֲיוֹן, אַז מ'האַט נישט אין די הענט די מַחֲשָׁבָה, מ'קען נישט אינגאַנצן מוֹשִׁיל זיין איבער זיך^ל.

וכתבו כדי שיבינו הנשים וקטנים, נראה לי ברור דאזלי לשיטתם כמו שכתבו בשבת (יב.), ובהרא"ש מסכת ברכות, יודיעים מחשבות שבלב, וכל שכן לשון תרגום וכו'. ○ ובאמת שיטה זו של המפרשים מוחזקת יותר, הן בפשט לשון הגמרא דמסכת שבת (יב.), והן בפשט לשון הגמרא מסכת סוטה (לג.) שם דפריך מבת קול דשמע יוחנן כהן גדול, ומבת קול דשמע שמעון הצדיק שם, ואיבעית אימא גבריא לא הוה דהוי, עיין שם. ולמאן דמפרשים דלשון זה מגונה בעיניהם, לא מוכרח מגבריא כלום.

[ויעיין עוד בננועם אלימלך (בהלכות, ד"ה וישמע), ובביאור הגר"א (א"ח סוף סימן קא)].

^ל וכתבילין און די הַזִּכִּיר רבינו אחר כך בדרשת הושענא רבה תשט"ז, וז"ל שם: תְּשׁוּבָה איז נאָר ביים בוראָ כל עולָמים אין די האַנט אַליין, [ונכתב] שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ. [שהרי] אַ טייל [מדות עליונות] זענען ניטאַמאָל מִסְּכִים אויף תְּשׁוּבָה [רק הקב"ה בעצמו הסכים לזה] (כמבואר בילקוט שמעוני, תהלים רמו תש"ב), און דערנאָך [שהרי] ס'איז דאָך אַ נְקוּדָה שְׁבֵלָב, [וואָס] דאָס ווייסט נאָר דער בוראָ כל עולָמים, ווי דער רמב"ם זאָגט [שזה נשקל במשקל] קל דַּעוֹת ה'. ○ אפילו די וואָס זיי זאָגן אַז מ'לאָכט זענען יודיען הַמַּחֲשָׁבוֹת, זיי ווייסן אַ מַחֲשָׁבָה, אָבער ווי ווייט דאָס אַמְתִּיּוּת דערפון [איז], דאָס איז מער פֿגִּמִּיּוּת ווי די מַחֲשָׁבָה, די מַחֲשָׁבָה אַליין. [דער מענטש] אַליין אפילו, איז מען גאָר נישט קיין מִבְּנֵי אוֹרֵי יֶדֶךְ - אפילו דער וואָס ער האָט די מַחֲשָׁבָה - ווי ווייט ס'קומט פון די נְקוּדָה הָאֲמִתִּית. דאָס איז אַ טיפּערע בְּחִינָה, דאָס איז נאָר דער בוראָ כל עולָמים אַליין. [ווד"ק היטב דלפי חילוק זה שמחלק רבינו, מיושבים דברי התוספות ממה שהקשו המפרשים דלעיל על זה מן הפסוקים].

^ל בירושלמי שבת (דף עה:): וְהִסִּיר ה' מִמֶּךָ כָּל חָלִי, זוּ רַעֲיוֹן, דאָמַר רבי אליעזר וְנָתַן עַל בְּרָזָל עַל צִנְאָרָךְ [תבוא כא, מח] זֶה רַעֲיוֹן. אמר רבי אבון, וְהִסִּיר ה' מִמֶּךָ כָּל חָלִי זֶה יֵצֵר הָרַע, שראשו מתוק וסופו מר [פירש בקרבן העדה: ומפרש 'חלי' לשון מתיקות].

ויעיין בפני משה שם: רַעֲיוֹן, זוּ הִיא הַמַּחֲשָׁבָה הַמוֹעֵלָת [מלשון הגמרא סנהדרין כו: מחשבה מועלת לדברי תורה], וְהַדָּאָה אֲשֶׁר אָדם מִשִּׁים אֶל לְבוּ הָרֵבָה. וְנָתַן עוֹל בְּרָזָל, שְׁוֹא דומה לעול בְּרָזָל הַנָּתוּן עַל הַצּוּר, ואי אפשר לוּ לַפְנוֹת אֲנָה וְאֲנָה, וכך הוּא זֶה שִׁמְשֻׁתָּק בְּרַעֲיוֹנוֹ וְאִינוּ יוֹדַע הִיכָן לַפְנוֹת.

^ל וז"ל רבינו בס"ג מִקֵּץ תש"כ: אַז אַ מענטש האָט צו טון מִיט'ן רַעֲיוֹן, מ'האַט מיט 'זיך' צו טון, אַז מ'האַט אויף זיך דעם' דרוק, דעם 'שְׁקֵר' פֿונעם רַעֲיוֹן, [המונע] מִכֶּן זיין אַל הָאֲמִת, דאָס הייסט עוֹל בְּרָזָל. ובס"ג וְאֵרָא תִּשְׁט"ו: אַסאַךְ מאל איז ממש מ'האַט זיך נישט אין די הענט, דאָס איז דאָך פון די זאכן וואָס אַ מענטש קען אויף זיך שווער מוֹשִׁיל זיין, אויפֿן רַעֲיוֹן. דער מדרש זאָגט וְנָתַן עַל בְּרָזָל עַל צִנְאָרָךְ זֶה הָרַעֲיוֹן, דער רעיון וואָס ס'ליגט אויפֿן מענטש דאָס איז אַן עוֹל בְּרָזָל, דאָס איז אַן עוֹל בְּרָזָל אַז מ'זאָל [קענען] מוֹשִׁיל זיין אויפֿן רעיון. ○ אין פֿשְׁטוֹת פֿאַרשטייט מען נישט פֿאַרוואָס איז דאָס אַז עוֹל בְּרָזָל, ס'איז דאָך נאָר אַ מחשבה.

ממילא 'דעם' למוד זכות, קען נאָר דער בורא כל עולמים אליין זאָגן.
און (בכלל) דאָס באַוועגן דעם פֿנימיות (שבלב האדם).

כט

אבל לא שייך זה רק לאחר שעושה תשובה ומתחרט לפניו, כי תשובה ודאי בעי בכל גווני. אלא שלעומת מה שאין בכוחנו לעשות כל תיקוני התשובה בתעניות וסגופים, על זה מהני הלימוד זכות והעדות של הקב"ה, מה שלא היה חוטא ברצון, ובפנימיות לבו באמת רצון האדם לעשות כרצונו ית', ועל זה הוא שאמרו שעל ידי התשובה הוודונות נעשים כשגגות, על ידי עדותו של הקב"ה להמליץ עליו זכות

נאָר דאָס אַלעס איז געזאָגט (געוואָרן נאָר באופן) אַז מ'טוט תשובה.

אַז מ'טוט תשובה פֿאַרן בורא כל עולמים, און מ'איז באַמט מתחנן (לבקש סליחה)
אויף די עֲוֹנוֹת, [און] מ'איז אויף זיך מַקְבֵּל [אז] מ'זאל גיין אין דֶּרֶךְ הָאֱמֶת.
אַז מ'בעט זיך אַמְת'דיג ביים באַשעפער [אז] מ'זאל נְתַקֵּר ווערן לְתוֹרָתוֹ
וּלְעִבְדוֹתָיו, און צו תשובה שְׁלִימָה.

[דעמאָלטס] קומט די זאך אָן פֿאַרן בורא כל עולמים, [און] דעמאָלטס האָט פֿלאַץ אַז
דער בורא כל עולמים זאָגט עֲדוּת [שלא חָטָא מתוך פנימיות נפשו וברצון, רק מתוך טירוף הדעת
(וכדלהלן באות לא-לד)].

ל

ווייל מ'קען דאָך נישט יוצא זיין די אַלע תְּקוּנֵי תשובה וואָס מ'ברויך צו טון (על
כל עֶוֶן ועון, שהרי) ס'איז דאָך נישטאָ די כוחות און די זְמָנִים וואָס מ'העט געדאַרפט צו
טון אפילו נאָר פֿאַר איין עֶוֶן, אַזוי ווי מ'זעט אין די [סדר] תְּקוּנֵי תשובה^ל, [וואָס]
בְּפִשְׁטוֹת [צריך לעשות הרבה] תְּעֻנִּיתִים מיט סגופים, [און] מ'איז דאָך נישט בְּכַחֲלָה, און
כְּהִנָּה וְכִהְנָה [יש הרבה תיקונים] וואָס מ'קען נישט, איז מען דאָך אַן אוֹנֵס^ט.

לא

[אבל מוטל עלינו להתחרט מעומק הלב ולהתחנן לה' לשוב בתשובה שלימה], און דער בורא
כל עולמים איז דעמאָלטס מְלַמֵּד זכות אויף יעדן איד וואָס ער 'ווייל' תשובה טון, [אז]
ער זאל מאַכן פֿונעם מִזִּיד אַ שוֹגֵג, [ולהמליץ עליו להעיד כִּי] ס'איז מתוך טירוף הדעת.
וואָס דאָס ווייסט קיינער נישט דאָס פֿנימיות, ווי ווייט מ'איז 'באָפּאַנגען' דאָס
פֿנימיות הֵלֵב פֿונעם גאַנצן מענטש. [ורק הבוכ"ע יודע זה].

לב

ישוב קשיא א-ב

וכזה מקושר הפסוק שובה ישׂראל עד ה' אֱלֹקֶיהָ, ונתן טעם לעורר לבם בתשובה, כִּי כְשֶׁלֶת
בְּעֻנָּה, וכדרשת הגמרא שהוודונות נעשים כשגגות, אשר זהו רק על ידי התשובה וכאמור

איבערדעם זאָגט דער פסוק שובה ישׂראל, זאָלטס תשובה טון, עד ה' אֱלֹקֶיהָ.
מ'זאל תשובה טון פֿאַרן באַשעפער.

אַבער דער אמת איז, אַ איד וואָס ער איז מתבונן, ער גיט זיך אַכטונג אויף די רַעֲיוֹנוֹת, זעט מען אַז די בחינה
פֿונעם רַעֲיוֹן דאָס איז אַן עול בְּרָזֶל. וויפיל מענטשן זענען שוין חלילה צוגרינד געגאנגען דורך די רַעֲיוֹנוֹת! דורך
שלעכטע רַעֲיוֹנוֹת! די 'מחשבה' פירט דאָך דעם מענטש אויף אַלדינגס. דער רַעֲיוֹן, און דער חֲמַד הֵלֵב, און די
מחשבה שְׁבָרָשׁ, דאָס איז דאָך דער יסוד פֿונעם מענטש, דאָס 'פירט' דאָך דעם מענטש.

^ל המבואר בקדמונים, וכגון בספר חסידים, וספר רוקח, וכתבי האריז"ל, ועוד. שכתבו תיקוני תשובה בתעניות
וסיגופים לפי מה שהיה החטא.

^{לח} ועיין בשו"ת דברי יואל (סימן ל-לא).

איי וויאזוי איז מעגליך [לתקן כל אלו העונות].

זאָגט ער [לנתינת טעם] **כִּי כְשֶׁלֶת בְּעוֹנֶךָ** [וכדרשת הגמרא בהזדונוות נעשים כשגגות, אַז] **דַּעַר בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים** וועט דערנאָך מ'למד זכות זיין, ער וועט מאַכן פונעם עוֹן אַ שוֹגֵג, [באופן] אַז דו וועסט קאַנען דערגרייכן די תְּשׁוּבָה.
[והוא שפיר נתינת טעם. דלולא זאת] ווער קען דען 'נאָך אַזויפיל זדונוות' תְּשׁוּבָה טון.

לג

ישוב קושיא ג

ולוה דרשו גם כן עד ה' אֱלֹקֶיךָ, שהוא מלשון עד. דבזה נרמז ביאור הדבר, כי לאחר התשובה הרי הקב"ה מעיד על פנימיות לב האדם, שאף זדונוותיו למפרע לא היו רק מתוך שעבוד וטירוף הדעת, וממילא באמת הם רק כשגגות איבערדעם [זאָגט ער] אַז ס'איז שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, וועט דער בורא עולם מַעֲיֵד זֵיין [שהם רק כשגגות].

איבערדעם זאָגט דאָס דער מדרש, עַד ה' אֱלֹקֶיךָ.
וואָרן דעם **כִּי כְשֶׁלֶת בְּעוֹנֶךָ**, [אז] מ'זאל מאַכן פונעם מַזִּיד אַ שׁוֹגֵג [ולהמליץ] אַז ס'איז געווען מִתּוֹךְ טִירוֹף הַדַּעַת, דאָס ווייסט נאָר דער בורא כָּל עוֹלָמִים.
אַזוי ווי דער רמב"ם זאָגט [דהכל נשקל במשקל] קַל דַּעוֹת ה'.
דאָס פֿאַנימיות הַלֵּב אָפּציוועגן, און אָפּצושאַצן, דאָס קען נאָר דער בורא כָּל עוֹלָמִים אַלײן.
איבערדעם קען 'ער' נאָר עֲדוֹת זאָגן אויף דעם.

לד

איבערדעם זאָגט ער שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ **כִּי כְשֶׁלֶת בְּעוֹנֶךָ**, אַז דער עוֹן איז גאָר געווען נאָר אַ שׁוֹגֵג, דאָס קאָן נאָר השם יתברך מַעֲיֵד זיין, איבערדעם זאָגט דאָס דער פסוק.
איבערדעם איז דאָס הָא בְּהָא תִּלְיָא [הרישא והסיפא, ומיושב גם קושיא ב].

לה

ביאור נוסח התפלה: וְאֵם בְּעִבְדִּים, עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיוֹת

לכאורה הלא גם כשהם בבחינת בנים, הרי גם כן עֵינֵינוּ לָךְ בלבד תְּלוּיוֹת

איבערדעם אַם כְּבָנִים זאָגט מען [בפיוט היום הרת עולם], רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים. וְאֵם בְּעִבְדִּים, עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיוֹת [עד שתתְּנֶנּוּ].
[דלכאורה] וואָס איז דער פֿשֵׁט, [והרי] 'אַזוי' איז דאָך אויך עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיוֹת, [אפילו] אַז מ'איז כְּבָנִים.

לו

אמנם לדרכנו יש לפרש, כי בחינת עבדים שייך רק באין עושיין רצונן של מקום, ולוה מבקשים עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיוֹת, שרק אתה תוכל להעיד בנו כי באמת מה שחטאנו היה רק בבחינת שוגג ולא בבחינת מויד, ואם כן שוב הדין להיות חוזרים ונקראים בנים ולא עבדים, כי באם חטאו רק בשוגג בודאי לא אבדו מעלת ויחוס 'בנים'

נאָר [מ'בעט קודם] רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים.

און אַז מ'האָט חלילה געזינדיגט, אַז מ'הייסט שוין בְּחִינַת עִבְדִּים^ב. איז אויך עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיוֹת, [שהרי] דער בורא עולם קען עֲדוֹת זאָגן אַז ס'איז נאָר אַ בְּחִינַת

^ב כמבואר בגמרא קידושין (לו.): דתניא, בנים אתם לה' אֱלֹקֵיכם (ראה יד, א), בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים, אתם קרוים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים, אין אתם קרוים בנים, דברי ר' יהודה. רבי מאיר אומר בין כך ובין כך

שׁוֹגֵג, קָאָן מֵעַן ווערן צוריק בָּנִים, איז נאָר 'לֵךְ' תְּלוּיֹת (ער שְׁתַּחֲנֵנוּ, וממילא) קָאָן מֵעַן 'הַיִּסּוֹן ווייטער' בְּחִינַת בָּנִים.

[שהרי] ווילאנג מ'איז נאָר אַ שׁוֹגֵג^{מא}, אַז מ'איז נישט טאַקע חֲלִילָה [חוטא] בְּשֶׁאֵט נִפְשָׁם^{מב}, איז מֵעַן דאָךְ זיכער נאָךְ בְּכָלל 'בָּנִים'^{מג}.

[ולזה אומרים] עֵינֵינוּ 'לֵךְ' תְּלוּיֹת, [ווייל] דאָס קָאָן נאָר עֲדוּת זאָגן דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים, אויף די מַזְיָדִין אַז ס'איז שׁוֹגֵגִין. [ועל ידי זה] איז מֵעַן [צוריק] בְּכָלל בָּנִים. דאָס איז נאָר עַד ה' אֱלֹקֶיךָ.

לו

ברכת הקודש

און דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים זאָל העלפֿן:

מ'זאָל נִתְקָרֵב ווערן צו הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ.

ער זאָל מִקְרֵב זיין לְבָבוֹת כָּל יִשְׂרָאֵל לְתִשׁוּבָה שְׁלִימָה.

בְּפֶרֶט [די] אידן וואָס 'וויילן' תִּשׁוּבָה טון, און זיי האָבן 'רְצוֹן' [דערצו], נאָר מ'איז 'געפֿאַנגען' מיטן שְׁפִלוֹת הַדּוֹר, מיט די גרויסע הַסְתָּרָה, מיט די גרויסע נְסִיוֹנוֹת.

יִרְחֵם הַשֵּׁם עַל עַמּוֹ, [אז] מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן צו טון תִּשׁוּבָה שְׁלִימָה.

מ'זאָל מיר געהאַלפֿן ווערן.

ס'זאָל זיין דעס יאָר:

אַ שְׁנַת אוֹרָה.

און אַ שְׁנַת שְׂמִיחָה.

אַ שְׁנַת יְשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל.

אַ שְׁנַת גְּאוּלָּה וְיְשׁוּעָה.

מ'זאָל די זְכִיָּה מ'זאָל מיר זען הַתְּרוּמָמוֹת קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל, און הַתְּגָלוֹת כְּבוֹד

שְׁמִים עֲלֵינוּ, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

אתם קרוים בנים, שנאמר (ירמ' ד, כב) בָּנִים סְקָלִים הֵמָּה, ואומר (האזינו לב, כ) בָּנִים לֹא אֶמֶן בָּם, ואומר (ישעי' א, ד) זֶרַע מִרְעִים בָּנִים מִשְׁחִיתִים, ואומר (הושע ב, א) וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם לֹא עָמִי אַתֶּם יֹאמַר לָהֶם בְּנֵי קָל חִי. ובגמרא בבא בתרא (י, א): וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא, אם אלקיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם, אמר לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם. אמר לו אדרבה זו שמחייבתן לגיהנם, אמשול לך מִשָּׁל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו. ואתם קרוין עבדים, שנאמר (פסח כה, נה) כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים. אמר לו רבי עקיבא, אמשול לך משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שכעס על 'בנו' וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו. ואנן קרוין בנים, דכתיב בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹקֵיכֶם. אמר לו אתם קרוים בנים וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים. ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום. אמר לו הרי הוא אומר (ישעי' נה, ז) הֲלוֹא פָּרַס לָרֶעִב לֶחֶמֶךָ וְעֲנִיִּים מְרֻדִים תִּבְיֹא בֵּית, אימתי עֲנִיִּים מְרֻדִים תִּבְיֹא בֵּית, האידנא, וקאמר הֲלוֹא פָּרַס לָרֶעִב לֶחֶמֶךָ.

^{מא} ועיין במהרש"א (קידושין שם, ד"ה וכו').

^{מב} לשון הפסוק ביחזקאל (לו, ה). ומפרש במצודות דהוא ענין בויון, ופירושו בבוותו בנפש. ונלעניינו הכוונה על המזלול בנפשו על חומר החטא, והוא חוטא במזיד וברצון.

^{מג} ואפילו לשיטת רבי יהודה שם בגמרא קידושין.

